

Akademik YORUM

(üç Aylık Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi)

*GÜZ 1992 *YIL:1 *SAYI:1 *FİYATI:10.000 TL

Sahibi	: Derya Kitabevi Adına Ahmet Ali SEZGIN
Genel Yayın Müdürü	: Öğretim Görevlisi Ahmet Hilmi İMAMOĞLU
Yazı İşleri Müdürü	: Öğretim Görevlisi Mehmet OKUTAN
Yayın Koordinatörü	: Araştırma Görevlisi Muhsin KALKIŞIM
Yayın Kurulu	: Arş. Gör. Dr. Mustafa OFLAZ Arş. Gör. Ali AKAR Arş. Gör. Mevhibe COŞAR Arş. Gör. Fatma ERTUĞRUL Arş. Gör. Murat İSKENDER Arş. Gör. Hayriye KABADAYI Arş. Gör. Aydın KILIÇASLAN Arş. Gör. Bilal KIRIMLI Arş. Gör. Mustafa KOÇ Arş. Gör. Hatice ODACI
Adres	: Uzun Sokak, No: 127 TRABZON
Yazışma Adresi	: Öğr. Gör. Mehmet OKUTAN KTÜ Fatih Eğitim Fak. 61335 TRABZON
Abone Bedeli	: Yurtiçi (Yıllık) 30.000 TL Mehmet OKUTAN'ın 731966 No'lu Hesabına Posta Hav.
Kapak	: Grafika
Dizgi ve Baskı	: Kamburoğlu Matbaacılık Bilgi İşlem Dış Tic. San. Ltd. Şti. Kahraman Maraş Cad. Subaşı Sk. No.: 262 TRABZON

TEMSİLCİLİKLER

İstanbul	: Nevrihal BİLECİK İzzet Ağa Sk. 1/12, Fatih - İSTANBUL
Ankara	: Nazan ÖZTÜRK BİLKENT Ün. Ends. Müh. Böl. Hz. Sın. Bilkent - ANKARA
Edirne	: Yavuz BAYRAM Meriç Lisesi Edebiyat Öğretmeni Meriç 22600, EDİRNE

- * Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
- * Dergiye gönderilen yazılar, yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

İÇİNDEKİLER

Mehmet OKUTAN	: Başlarken
Araştırma Görevlisi Mevhibe COŞAR	: Dil Taşkırmaları Üzerine-I
Araştırma Görevlisi Bilal KIRIMLI	: Ziya Gökalp'in "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?" İsimli Makalesi ve Düşündürdükleri
Araştırma Görevlisi Hayriye KABADAYI	: II. Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Trabzon Basınında Edebi Çizgi
Araştırma Görevlisi M. Muhsin KALKIŞIM	: Klasik Türk Edebiyatı Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar
Araştırma Görevlisi Ali AKAR	: Tanzimat Dönemi Fikir Hayatında Dil ve Bir Dilci Ola- rak Şemseddin Sami
Araştırma Görevlisi Dr. Mustafa OFLAZ	: 1 No'lu "Vakfiye Kayıt Defte- ri" ne göre 1842 yılı Trabzon Merkez Vakıfları
Yardımcı Doçent Dr. O. Kemal KAYRA	: Göktürk Kitabelerinde Bazı Sosyal Temalar Üzerine
Profesör Doktor Mehmet A.KISAKÜREK	: Eğitimin Kalkınmadaki Rolü ve Trabzon'un Durumu
Öğretim Görevlisi Mehmet OKUTAN	: Milli Eğitim ve İnsan Kaynağının Geliştirilmesi
Araştırma Görevlisi Mustafa KOÇ	: KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi 1. Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Seçimlerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi
Öğretim Görevlisi Şükrü ADA	: Rehberlik ve Türkiye'deki Yeri Üzerine Bir Araştırma
Müslüm KABADAYI Şenol YILMAZ	: Anadili ve Edebiyat Eğitimi - Öğretimi
Araştırma Görevlisi Murat İSKENDER Araştırma Görevlisi Mustafa KOÇ	: Yükseköğretim Ortamında Öğrenci Başarısını Etkileyen Faktörler
Mehmet KALKIŞIM	: Sanayi İşletmelerinde Meslek Eğitimi
Araştırma Görevlisi Yahya DERYAL	: Bir Hukuk Kodu Olarak Me- celle
Araştırma Görevlisi Aydın KILIÇASLAN	: Çatak Köyü'nün Beşeri ve Ekonomik Çevre Özellikleri
Araştırma Görevlisi Ertuğrul SESLİ	: Trabzon Yöresinin Önemli Biyo- lojik Zenginlikleri
Araştırma Görevlisi Fatma ERTUĞRUL	: Ekspresyonist Akım

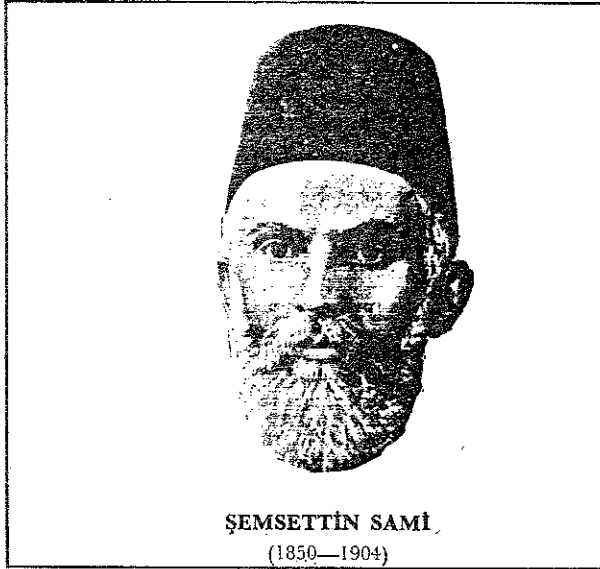
DİL VE EDEBİYAT

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK FİKİR HAYATINDA
DİL VE BİR DİLCİ OLARAK ŞEMSEDDİN SAMİ

GİRİŞ

Ülkemizde modern anlamda kültür hareketleri Tanzimat'la birlikte hız ve resmiyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra aydınların gündemini oluşturan en önemli konular, hukuki ve idari yapı ile sanat ve edebiyat meseleleri olmuştur. Tanzimat hareketi, temelde hukuki düzenlemeleri kapsamakla birlikte; bu köklü hareket, kısa bir hazırlık döneminden sonra edebi sahaya da yansımaya ve Tercüman-ı Ahval'in yayını (1860) ile yeni bir sanat anlayışı başlatacaktır.

Tanzimat döneminde Batılılaşma hareketlerine "mektep" teşkil edecek yer olarak Kalem Dairelerini görmekteyiz. 1833'de açılan Tercüme Odaları da, Türk aydınının Batının kültür dünyası ile karşılaşmasına vesile olmuştur. Tanzimat'ın kültür ve edebiyat problemlerini gündeme getiren hareketli ilk nesli, Kalem Daireleri ile Tercüme Odalarında

ŞEMSEDDİN SAMİ
(1850—1904)

yetiştirilmiştir(1). Kalem memurlarının karşısına ilk mesele olarak dil öğrenimi çıkmıştır. Medresede Arapça ve Farsçayı öğrenen bu insanlar, bu kez Fransızca'yı öğrenme ihtiyacını hissettiler. Dil, bir medeniyeti öğrenmek için anahtar vazifesi görmekteydi. Tanzimat aydını, Batıda olduğu gibi, hayatla gerçek anlamda "irtibat" kurmuş bir edebiyatın peşindeydi. Sözkonusu irtibatı sağlayacak araç da dildi.

Klasik edebiyatımız şiir ağırlıklı bir edebiyattır. Şiirin dili ise edebiyatın muhtevasına paralel olarak mecaz ve istiare sisteminden ibaretti. Bu dilin hayatla bağ kurması tabii olarak beklenemezdi. Bir ara mahallileşme akımıyla sadeleşme ve mecaz sistemini yerleştirme yoluna gidildi ise de, hareketin devamı gelmemiştir (2)

Arş. Gör. Ali AKAR(*)

Tanzimat'a gelindiğinde, Türk edibinin elinde büyük örnekleri geride kalmış bir Divan şiiri bulunuyordu. Enderunlu Vasıf ve Sümbülzade Vehbi gibi şairlerin dilleri her ne kadar sade ise de, yeni bir fikri ve edebi hayatı yüklenecek kadar işlenmiş sayılmazdı. Divan nesri ise büsbütün içinden çıkılmaz durumdaydı. Uzun ve secili cümleler, sıfat-fil ve edatlarla zayıvan ifadeler, süs ve sanat endişesi, meseleyi yeni dil arayışlarına götürecekti.

TANZİMATTA BİR KÜLTÜR MESELESİ
OLARAK DİL

Bilindiği üzere, Tanzimat edebiyatı, Divan edebiyatına karşı bir tepki hareketidir. Bu hareketin esas amacı meşruti bir idari yapı kurmaktır. Sanatçılar ve fikir adamları halkla bağlantı kurarak, bu yeni düşünceleri yaygınlaştırmak istiyorlardı. Ne var ki Tanzimat aydınının karşısına yukarıda temas ettiğimiz dil problemi çıkacaktır. Bundan dolayı lügat, gramer, alfabe ve imla konularındaki tartışmalar gündemlerinden hiç eksik olmamıştır. Fakat bu konuda ortak bir karara da varılmış değildir. Bunun sebeplerini bir kaç madde altında toplayabiliriz.

1) Eski edebiyatın etkisi : bu dönem aydınları gençlik yıllarını eski kültürün, Divan edebiyatının atmosferi içinde geçirmişlerdir. Yetişme tarzları ve alışkanlıkları, onların teoride kabul ettikleri prensipleri uygulama alanına geçirmelerine engel olmuştur. Eski nazım ve nesrin etkisiyle dil ve edebiyat alanında yer yer çelişiklere düşmüşlerdir.

2) Kavram kargaşası: Tanzimat hareketi başlarken elde miras olarak-bütün eksiklerine rağmen- bir imparatorluk dili kalmıştı. Ne var ki bu dil, yeni kavramları ifade imkanından yoksundu. Önceden esaslı bir dil hareketi ve problemi olmadığı için, yeni kavramları karşılayacak her türlü terim yeniden hazırlanacaktı.

Kavram tartışmalarının başında "Lisan-ı Osmanî" ve "Lisan-ı Türki" geliyordu. Şemseddin Samî, Süleyman Paşa ve Ali Suavî dışındaki bütün aydınlar Türkçeyi Arapça ve Farsça ile "mündemîc bir lisan" olarak görmekteydiler (3). Bunda, devrin siyasi anlayışının getirdiği bir endişe olduğu gibi, beş-altı yüzyıllık "Osmanlıca" geleneğinin etkisi de düşünülebilir.

3) Meselenin yeni olması ve kaynakların yetersizliği: Divan edebiyatı döneminde gramer

(*) KTÜ Fatih Eğitim Fak. Türk Dili ve Edeb. Eğit. Böl.

DİL VE EDEBİYAT

çalışmalarının yok denecek kadar az olması, Tanzimat aydınının dil konusundaki en büyük eksiklerinden birisi olmuştur. Başvurulan kaynaklar arasında Mütercim Asım'ın *Kamusu'l Muhit* ve *Burhan-ı Katı* tercümelemleri bulunuyordu. Bu eserlerin düzenlenme tarihlerini ve biçimlerini göz önüne alırsak (*Burhan-ı Katı* 1797, *Kamusu'l Muhit* 1815-17) oldukça yetersiz oldukları ortaya çıkar.

Dil karşısında bu problemlerle içiçe bulunan Tanzimat aydınlarının meseleye bakış açılarını değerlendirerek Şemseddin Sami'nin yerini tesbit edebiliriz.

1) Dilde sadeleşme fikri: Şinasi'den itibaren bütün aydınların ilk ve önemli meselelerinden birisi, dilin yapmacıklıktan, seciden, edebi sanatlardan arındırılarak, hayatla gerçek anlamda bağ kuracak hale getirilmesi düşüncesidir. Bu düşünce Şinasi ile başlamış ve bazı aksamalara rağmen hayata geçirilmiştir. Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* ve *Durub-ı Emsal-i Osmanî*'de kullandığı halk Türkçesine yakın dil ilk örnek olması bakımından önemlidir.

Hemen bütün aydınlar tarafından savunulan dilin sadeleştirilmesi fikri gittikçe gelişmiştir. Nazımda yeni fikirlerin ifadesinde eski tamlamaları kullanılmasına rağmen, dil anlaşılır derecededir (4). Yalnız, Abdülhak Hamid'in dili ve kelime kadrosu, şiirinin muhtevası paralelinde ağırlaşır.

Sadeleşme, nesir sahasında daha kapsamlıdır. Özellikle gazete ve gazetenin tabii olarak getirdiği fikir yazıları, bu bağlamda ilk göze çarpan sadelik hareketidir. Gazetenin hemen yanibaşında diğer önemli bir tür de romandır. İlk tercüme örneklerini bir tarafa bırakırsak *İntibah'tan Dürdane Hanım'a* kadar uzanan çizgide romanın sadeleşmede önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Namık Kemal'in dediği gibi "ibret dersi" veren roman, halka yönelen bir mesaj olması itibarıyla dilin sadeleşmesini "mecburi" olarak yanında getirecektir.

Halkı hedef alması bakımından romanla birlikte tiyatroyu da sadeleşmede önemli bir etken olarak ele almak gerekiyor. Hamid'in uzun diyaloglu, felsefi ağırlıklı eserlerini bir kenara bırakırsak, bu türü, dilin sadeleşmesinde bir kilometre taşı olarak kabul edebiliriz (5).

2) Dilin gramatikal meselelerine bakışları ve lügat çalışmaları : Lügat çalışması üzerinde ilk kafa yoran yine Şinasi olmuştur. Yukarıda ifade edilen yeni kavramların karşılanması için esaslı bir lügate ihtiyaç duyulmuştur. Ömrünün son yıllarını bu konu üzerinde yoğun biçimde çalışmaya ayıran Şinasi'nin eseri hakkında yeterli bilgi yoktur (6).

Dilin gramatik yönü üzerinde ilk tartışmayı Ali Suavi başlatmıştır. Yazar, Arapça ve Farsça izafet terkiplerinin ve dil kurallarının kullanılmasına karşı çıkmıştır (7).

Bu dönemde ilk gramer çalışması, Ahmed Cevdet Paşa ile Keçecizade Fuad'ın birlikte hazırlayarak Encümen-i Daniş'e sundukları *Medhal-i Kavaid*'dir. Bunun yanı sıra, Abdülhak Ramiz Paşa'nın *Emsile-i Türki'si*, Süleyman Paşa'nın ilk edebiyat kitabı olarak kabul edilen *Mebaniü'l İnşa'sı* önemli dilbilgisi çalışmalarıdır.

Lügat çalışmaları konusunda Konusunda *Kamus-ı Türki*'den önce Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî* adlı eserini anmak lazımdır. Anadolu Türkçesinin ilk lügati olan bu eser, sadece sözlük olarak kalmamış, aynı zamanda Türk dilinin bütünlüğü, Türk kavminin menşei gibi, devri için önemli bilgileri de içermektedir (8).

Şemseddin Sami, yukarıda genel bir görünüşünü vermeye çalıştığımız Tanzimat döneminin ansiklopedi ve lügat çalışmalarıyla tanınmış bilim adamıdır. Şimdi, gerek devri, gerekse günümüz Türk dili için önemli fikirleri bulunan bu Tanzimat dilcisinin eserlerinden hareketle dil anlayışını tesbite çalışacağız.

ŞEMSEDDİN SAMİ'NİN DİL ANLAYIŞI

Şemseddin Sami, Tanzimat döneminde ansiklopedi ve lügat çalışmalarıyla bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmuş, devrin kültür hayatını zenginleştirmiş bir yazardır. Roman ve tiyatro alanında çalışmaları, bilimsel çalışmalarına nisbetle ikinci planda kalır, diyebiliriz.

Şemseddin Sami, Tanzimat hareketinin ortaya koyduğu meselelerin kıyasıya tartışıldığı ortamda yetişmiştir. Bu, onun devrin meselelerini erken yaşlarda tanımasını sağlamıştır. Bunun için Şinasi ve Namık Kemal neslinden biraz farklı ve avantajlı sayılabilir. Söz konusu avantaja Yanya'daki Zosimes Rum Jimnasında gördüğü eğitimi de eklersek farklılık büsbütün ortaya çıkar. Yazar, burada Fransızca, Eski Yunanca ve İtalyanca öğrenmekle ilerideki çalışmalarına sağlam bir temel hazırlamıştır.

Yazar, Yanya'dan İstanbul'a gelince Matbuat Kalemi'ne girmiş (1871), böylece, yukarıda sözünü ettiğimiz bu "mektepten" entellektüel anlamda nasibini almıştır. İki yıl burada çalışarak diğer Tanzimat aydınlarıyla tanışıp, dönemin kültür ve edebiyat dünyasının içine girmiştir.

Şemseddin Sami'nin İstanbul'a gelmesinden sonraki bilimsel yaşantısını - çalışmalarını yoğunlaştırdığı alanları göz önünde tutarak- iki döneme ayırabiliriz.

1) 1871-1877 yılları : Bu 6 yıllık zaman içinde yazar, bilimsel çalışmalardan çok edebi sahada eser vermiş; aynı zamanda çeşitli gazetelerde çalışırken devrin fikir ve kültür meselelerini öğrenmiştir. Bu devreye hazırlık safhası diyebiliriz.

2) 1877-1904 yılları : Yazarın 1877'de *Sarf ve Nahv-i Arabi* adlı Arapça dilbilgisi kitabını

DİL VE EDEBİYAT

yayınladığını görmekteyiz. Bundan sonraki yayınlarının türlerine bakacak olursak, çalışmalarını artık ansiklopedi ve lügat alanlarından yoğunlaşmaktadır. 1879'da Cep Kütüphanesi serisini çıkararak ülkemizdeki ansiklopedi çalışmalarına öncülük etmiştir. Ertesi yıl, *Kamus-ı Fransevi*'yi yayınlamış, Türk aydınının önemli bir kültür referansı olan Fransızca lügat boşluğunu belli ölçüde doldurmuştur. 1888'de Cep kütüphanesi serisini geliştirerek *Kamus'ı Alam*'ı Türk fikir alemine sunar. Nihayet 1899'da uzun ve titiz bir çalışmanın sonucunda *Kamus-ı Türki*'yi yayınlamıştır. O güne kadar yayınlanan sözlüklerin içinde, gerek kelime sayısı, gerekse tertiplenişi açısından en mükemmeli olan bu eser, sonraki devirlerde hazırlanan sözlüklerin hemen bütününe örnek teşkil etmiştir (9).

Yazar, ömrünün son yıllarına Türkçenin temel kaynakları olan *Orhun Yazıtları*, *Kutadgu Bilig*, *Tuhfetü'z-Zekiyye*, *Lehçe-i Türkiyye-i Memalik-i Mısır* gibi eserleri hazırlamakla geçirmiştir (10).

Şemseddin Sami'nin Türkçeye dair yazdığı makalelerindeki fikirleri başlıca üç konuda yoğunlaşır:

- 1) Türk lehçeleri ile ilgili fikirleri,
- 2) Türkçenin dilbilgisi özellikleri ile ilgili fikirleri
- 3) "Lisan-ı Osmanî" ve "Lisan-ı Türki" terimleri ile ilgili fikirleri.

1) Türk lehçeleri ile ilgili fikirleri : Şemseddin Sami, Osmanlı Türkçesi ile Çağataycanın

bizim lisanımız bir olduğundan, ikisine de "Lisan-ı Türki" ism-i müştereki ve beyinlerindeki farka da riayet olunmak istenildiği halde, onlarınkine "Türki-i şarki" ve bizimkine "Türki-i garbi" unvanı pek münasibdir. Bu lisan-ı müşterekin şu iki şubesi arasındaki fark tasrifatça ve suret-i ifadece olmayıp, ikisinin kavaid ve tarz-ı ifadesi bir olmakla fark-ı vaki', ancak suret-i teleffuzdan ve ba'zı kelimelerin şubeteynden birine mahsus olmasından ibarettir..." (11).

Makalenin ilerleyen satırlarında Çağatay ve Osmanlı Türkçesinin imla özelliklerine ve ses değişmelerine de temas ederek, Batı Türkçesine değişik dillerden bir çok kelime girdiğini, oysa Doğu Türkçesininin Türkçe kelime sayısı bakımından bizim Türkçemizden daha zengin olduğunu belirtir. Aynı konuyu "Lisan ve Edebiyatımız" adlı makalesinde edebiyatla bağlantılı olarak yeniden ifade eder (12).

Kamus-ı Türki'nin önsözünde bu fikir daha ayrıntılı olarak verilir:

"Hulasatan diyebiliriz ki şark Türkçesi telaffuzca ve suret-i ifadece biraz daha kaba, ve bizim garp Türkçemiz ise çok daha zariftir. Lakin kaideten ve esasen şark Türkçesi doğru ve bizimki ise galattır. Arabi ve Farisi ile elsine-i ecnebiyyeden aldığı kelimat ve ıstılahat sayesinde bizim garp Türkçemiz daha vazî' ise de sırf Türkçe kelimat ve ta'birata gelince Çağatayca bizimkinden çok daha zengindir." (13)

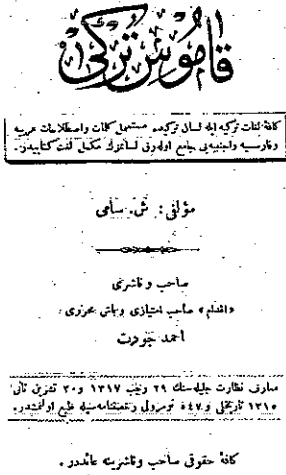
2) Türkçenin dilbilgisi özellikleri ile ilgili fikirleri: Şemseddin Sami, bu konuda ilk olarak, "her lisan bir lisanıdır" diyerek, dile yabancı kelimelerin girebileceğini, bunun dili zenginleştirdiğini, fakat yabancı dilbilgisi kurallarının dilde kullanılmasının sakıncalarını belirtir. Ona göre dilde esas olan çekim sistemi (tasrifat) dir:

"... İmdi söylediğimiz elsine-i Turaniyye zümresine mensub Türk lisanıdır. Buna birinci derecede Arabiden ve ikinci derecede Farisiden bazı kelimeler ve ta'birler girmiştir. Lakin bu kelimeler ne kadar çok olsa lisanın esasını değiştiremez. ... Her lisanın me'huz ve müstear kelimelerine bakılmaz. Esas olan tasrifatına bakılır..." (14)

Yazar, Osmanlıcada yer alan eşanlamlı kelimelerden konuşma dilinde yaşayanların kullanılmasını ister:

"... Arabiden me'huz "kalem" gibi sade, fasih, herkesin anladığı bir kelimeyiz var iken "hame" veya "yeraa" gibi lügat-ı Arabiyyeyi niçin kullanıyoruz.... "yazmak" gibi güzel sırf Türkçe bir ta'birimiz var iken ketb ü tahrir etmek "gibi dört ya da" "yeraan-ı bahs ü makal olmak" gibi altı kelimedenden mürekkeb ve yarî Arabi yarî Farisi alaca ve gülünç ta'birler kullanmak zevk-i selim işi midir." (15)

Şemseddin Sami, dilde uydurmaçılığa ve dilin tabii yapısı ile oynanmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu

ayrı ayrı coğrafyalarda gelişmiş bir dilin lehçeleri olduğunu söyler. Bu düşüncesini dille ilgili yazdığı "Lisan-ı Türki", "Lisan ve Edebiyatımız" ve *Kamus-ı Türki*'nin önsözü "İfade-i Meram" makalelerinde tekrarlar, "Lisan-ı Türki"de şöyle diyor:

"Bize kalırsa, o aktar-ı baidede Türklerin lisanıyla

DİL VE EDEBİYAT

noktada tasfiyecilik hareketinin tehlikesine ilk işaret eden aydınlardan biridir, diyebiliriz.

"Lisan hiç bir vakit sun'i olamaz. Elsinenin ne suretle tahassül ve tekevvün ettiği bahsine girişsek söz çok uzayacağından yalnız şu kadar deriz ki dünyada hiç bir lisan yoktur ki insanlar tarafından suret-i mahsusada yapılmış olsun. Bu son zamanlarda sun'i bir lisan çıkarmaya çalışanların sa'yleri hebayaya gitmiştir ve hiç bir vakit netice-pezir olmayacaktır. Tabiata karşı sa'yin semeresi olmaz. Lisanlar tabiidir..." (16)

Yazar, yukarıda satırlarla Milli Edebiyat dönemi Türkçecilik hareketini 30 yıl öncesinden müjdelemiştir.

Yine, yukarıdaki fikre paralel olarak ortaya çıkan bir dil yanlışı karşısında da düşüncelerini şöyle açıklıyor:

"Bilerek veya bilmeyerek Türkçe isimleri Arabi kaidesinde cem'lendirip Farsî kaidesinde tavsif etmek ve ahırî "h" olan Türkçe ve Farsî ve ecnebi isimleri müennes addedip ona göre terkiyat yaparak "çiftlikat-ı mezkure" ve "tersane-i amire" gibi ta'birat-ı sakime güzel ve kolay lisanımızı çirkinleştirip güçleştirmekten ve belki gülünç bir hale koymaktan başka neye yarar." (17)

3) "Lisan-ı Osmanî" ve "Lisan-ı Türki" terimleri ile ilgili fikirleri : Şemseddin Sami'nin, Ali Suavi ile birlikte, dilimizin adının "Lisan-ı Türki" olduğunu söylediğini yukarıda belirtmiştik. Tanzimat aydınları arasında tartışması uzun süre devam eden bu terimler konusunda Şemseddin Sami daha kararlıdır. Ahmet Vefik Paşa gibi Türkçülük hareketinin önderlerinden birisi bile eserinin adını "lehçe-i Osmanî" koyarken; Ş. Sami "Lisan-ı Türki" makalesinde şöyle diyor:

"Söylediğimiz lisan ve lisanıdır ve nereden çıkmıştır. Osmanlı lisanı ta'birini pek de doğru görmüyoruz. Çünkü bu unvan salatin-i Osmanîyyenin birinci fatih-i meşhurunun nam-ı ailelerine nisbetle müşarü'n-ileyhin te'sis etmiş oldukları bir devletin unvanıdır. Halbuki lisan cinsiyet müşarü'n-ileyhin zuhurundan ve bu devletin teessüsünden eskidir. Asıl bu lisanla mütakellim olan kavmin ismi "Türk" ve söyledikleri lisanın ismi dahi "Lisan-ı Türki" dir." (18)

Yazar, yine aynı konuyu Kamus-ı Türki'nin önsözünde tekrarlar ve eserine bu adı koymaktaki amacını açıklar.

SONUÇ

Şemseddin Sami, Tanzimat dönemi Türk bilim ve düşünce hayatının önemli bir beynidir. Doğu ve Batı dünyasına ait binlerce bilgiyi tek başına derleyip toparlamış ve bu arada bilimsel disiplini elden bırakmamıştır. Böylece o dönem Türk aydınının kavram ve bilgi dünyasını genişletip zengin-

leştirmiştir.

Dil çalışmalarında o güne kadar yapılanların -gerek çalışma disiplini, gerek bilimsel yaklaşımda olsun- çok ilerisindedir. Özellikle *Kamus-ı Türki* adlı eseri bugün bile ihtiyaçlara cevap veren modern bir sözlüktür. Yine Türk lehçeleri ve Türkçenin bütünlüğü konusundaki fikirleri bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

(1) TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, ist. 1982 s. 143.

(2) LEVENT, Agah Sırrı, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK Ankara, 1972. s. 76-77

(3) a.g.e. s. 138

(4) Bu konuda Şinasi'nin "Münacat"ı ve Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ndeki dilin sadeliğini örnek verebiliriz.

(5) LEVEND, Agah Sırrı, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK Ank. s. 86

(6) BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB. Ank. C. II S. 861

(7) LEVEND, Agah Sırrı, TDGSE s. 116

(8) Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt yay. ist. 1989 c. IX s. 20-21

(9) TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Şemseddin Sami ve Kamus-ı Türki", "Çağrı Yay. ist. 1978, s. " 16

(10) AKÜN, Ömer Faruk, "Hayati Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sami", Temel Türkçe Sözlük (Kamus-ı türki çevirisi) Tercüman Gaz. yay. ist. 1985, c. I s. XII-XX

(11) Şemseddin Sami, "Lisan-ı Türki", Hafta mec. 10 zi' 1- hicce 1298 (1880) sayı 12 (Agah S. LEVEND, Ş. Sami, TDK Ank. 1969, s. 154)

(12) Şemseddin Sami, "Lisan ve Edebiyatımız", Musavver Servet-i Fünun, Nüsha-i Yegane-i Fevkalade, 1313 (1895) (Agah S. LEVEND, Ş. Sami, TDK Ank. 1969 s. 161- 171)

(13) Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki (Tıpkı basım), Çağrı kitabevi, ist. 1978, s. 5

(14) Dipnot "12" s. 167-168

(15) a.g.e. s. 168-169

(16) a.g.e. s. 166 - 167

(17) a.g.e. s. 170

(18) Dipnot "11" a.g.e. s. 152